

STANDARDIZACIJA/CE OZNAČAVANJE U SVJETLU PODIZANJA KONKURENTNOSTI KOMPANIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

STANDARDISATION/CE MARKING IN TERMS OF RAISING COMPETITIVENESS OF COMPANIES FROM BOSNIA AND HERZEGOVINA

Mr. sci. Senad Hromić,
Vanjskotrgovinska komora
Bosne i Hercegovine

Prof. dr. Hazim Bašić,
Mašinski fakultet Sarajevo,
Univerzitet u Sarajevu

REZIME

Najvažniji trgovinski partner Bosne i Hercegovine je Evropska unija. Sloboda kretanja i sigurnost industrijskih proizvoda je jedan od ključnih elemenata unutrašnjeg tržišta EU. Da bi određene grupe proizvoda mogle biti plasirane na tržište EU moraju ispoštovati principe tzv. novog pristupa odnosno na većinu ovih proizvoda je neophodno postaviti CE znak koja omogućava slobodno kretanje proizvoda na tržištu EU i istovremeno garantira visok nivo zaštite potrošača. Sve ovo podrazumijeva standardizaciju proizvoda u skladu sa (harmoniziranim) standardima koji prate direktive Novog pristupa. Neke od grupa proizvoda na koje je potrebno postaviti CE znak su niskonaponska oprema, mašine, medicinski uređaji, igračke, građevinski proizvodi, liftovi, oprema pod pritiskom, vrelvodni kotlovi i sl. U BiH je proces preuzimanja ovih direktiva u početnoj fazi. Da bi cijeli sistem pravilno funkcionirao potrebno je da je u zemlji izgrađena odgovarajuća infrastruktura kvaliteta (akreditiranje, tijela za ocjenjivanje usklađenosti, mjeriteljstvo, standardizacija i tijelo za nadzor nad trzistem). Ova infrastruktura je operativna u EU, ali u BiH nije u cijelosti operativna sto uzrokuje dva ključna problema za privredu. Prvi se odnosi na troškove procedure ocjenjivanja usklađenosti za dobijanje CE znaka jer su BiH kompanije primorane da angažiraju institucije iz država članica EU. S druge strane nepostojanje zaokružene infrastrukture kvaliteta omogućava stranim kompanijama da izvoze u BiH proizvode lošeg kvaliteta i opasne po zdravlje i sigurnost potrošača. U radu se analizira predmetna problematika i prezentiraju primjeri kompanija iz BiH koje su uspješno postavili CE znak na svoje proizvode i na taj način omogućili plasman istih na tržište Evropske unije i unaprijedile svoju konkurentsku poziciju.

Ključne riječi: CE označavanje, standardizacija, konkurentnost, zaštita potrošača

SUMMARY

The most important trading partner of Bosnia and Herzegovina is the European Union. Free movement and safety of industrial products is one of the key corner stones of the EU internal market. The principles of the New Approach must be taken into account for some of groups of industrial products to be placed on this market, namely they must be CE marked in order to freely circulate within this market and in the same time they gurantee high level of protection for consumers. For achieving this, product standardisation is necessary in accordance with (harmonised) standards which are accompanied to the New Approach directives. Some groups of products necessary to be CE marked are the following: low voltage equipment, machinery, medical devices, toys, construction products, lifts, pressure equipment, hot-water boilers etc. The proces of transposition of these directives into BiH legislation is in initial phase. In order to have the overall system fully operational

it is necessary to have in place appropriate quality infrastructure (accreditation, conformity assessment bodies, metrology, standardisation and market surveillance). This infrastructure is fully operational in the EU but in Bosnia and Herzegovina not yet. It causes the two mayor problems to BiH industry that are high costs of product conformity assessment for affixing CE mark on the products since BiH companies must use the services of notified bodies from EU member states and another problem is lack of functional quality infrastructure in the country allowing foreign companies to place on BiH market bad quality products dangerous for health and safety of the consumers from Bosnia and Herzegovina. In this paper these issues are analysed and examples given on BiH companies that successfully affixed CE mark on their products and by doing that open the door of the EU internal market for their products and in the same time improved their competitiveness.

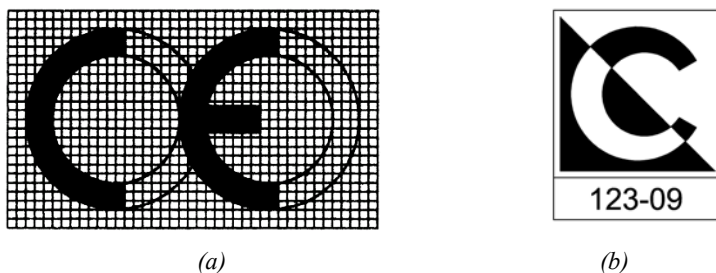
Key words: CE marking, standardisation, competitiveness, consumer protection

1. UVOD

Novi pristup i standardizacija su značajno doprinjeli razvoju jedinstvenog evropskog tržišta. Standardizacija kao jedan od instrumenata za uklanjanje tehničkih barijera trgovini ima ključnu ulogu u obezbijedenju slobodnog kretanja roba između država članica. Direktive novog pristupa propisuju esencijalne zahtjeve koji se moraju zadovoljiti, a najlakši način da se dokaže usklađenost sa predmetnim zahtjevima jeste primjena harmoniziranih standarda koji prate direktive. Harmonizirani standardi se primjenjuju u svim državama članicama EU, a pripremaju ih odgovarajuća tijela za standardizaciju¹.

2. CE OZNAČAVANJE U EVROPSKOJ UNIJI I BOSNI I HERCEGOVINI

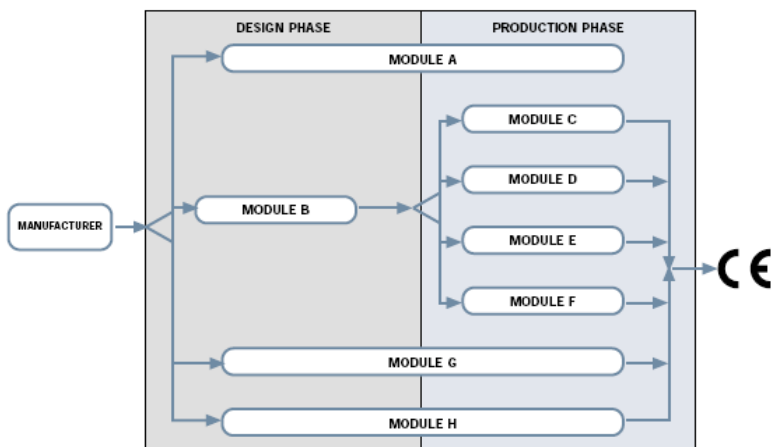
Direktive predstavljaju jedan od najefikasnijih/najfleksibilnijih elemenata sekundarnog zakonodavstva Evropske unije jer propisuju cilj koji je potrebno postići, a svaka država članica može izabrati način na koji će zakonski obezbijediti postizanje zacrtanog cilja direktive. Neke od grupa proizvoda na koje se odnose direktive Novog pristupa koje zahtijevaju da CE znak, slika 1(a), bude postavljen na proizvode, kako bi se isti mogli plasirati na tržište Evropske unije, su: električna oprema (direktiva o niskom naponu) – 2006/95/EC, elektromagnetna usklađenost – 2004/108/EC, mašine – 2006/42/EC, jednostavne posude pod pritiskom – 2009/105/EC, građevinski proizvodi – 89/106/EEC (EU Regulation 305/2011 od 01.07.2013.), neautomatske vage – 2009/23/EC, uređaji na gas – 2009/142/EC, toplovodni kotlovi – 92/42/EEC, eksplozivni za civilnu upotrebu – 93/15/EEC, medicinski uređaji – 93/42/EEC, liftovi – 95/16/EC, oprema pod pritiskom – 97/23/EC, kablovske instalacije za prijevoz osoba – 2000/9/EC i mjerni instrumenti – 2004/22/EC.

Slika 1. CE znak i "C" znak

¹ CEN-European Committee for Standardisation; CENELEC-European Committee for Electrotechnical Standardisation; ETSI- The European Telecommunications Standards Institute

Ukoliko se proizvod iz neke od navedenih grupa proizvoda želi plasirati na tržište EU neophodno je da se na njega postavi CE znak na način kako propisuje predmetna direktiva ili direktive, s obzirom da se na jedan proizvod može odnositi više direktiva². Dakle, CE znak je «pasoš» za proizvod koji se želi plasirati na tržište Evropske unije. Treba imati na umu da CE znak nije znak kvaliteta nego garantira da je proizvod siguran po ljude, biljke i životinje ukoliko se koristi na za to propisani način. CE označavanje je podijeljeno na 8 modula³ (slika 2) [1], [2].

Slika 2-moduli za CE označavanje proizvoda

Potrebno je naglasiti da svaki proizvod koji je označen CE znakom da bi opstao na tržištu Evropske unije mora biti konkurentan s obzirom da je u pitanju tržište od 27 država i preko 500 miliona potrošača koji su navikli na visoko kvalitetne i samim tim izuzetno konkurentne proizvode od kojih biraju samo najbolje.

U Evropskoj uniji je uspostavljena sveobuhvatna infrastruktura koja prati proizvode odnosno omogućava proizvođačima iz EU da zadovolje zahtjeve predmetnih direktiva i postave CE znak na proizvode odnosno uspostavljen je cijeli sistem ispitnih i kalibracionih laboratorija, inspeksijskih i certifikacijskih tijela. Navedena tijela su sistematično prikazana u NANDO⁴ bazi podataka Evropske unije koja uključuje sve države članice EU, a obuhvata podatke o području rada tijela kao i druge podatke na osnovu kojih kompanije mogu kontaktirati ova tijela za neke od usluga koje pružaju neovisno o državi članici u kojoj se nalaze. Pored toga uspostavljen je i sistem akreditiranja koji provjerava da su sve navedene vrste laboratorija kadrovski i materijalno osposobljeni za kvalitetno pružanje usluga preduzećima. S druge strane uspostavljene su institucije koje garantiraju visok nivo zaštite potrošača u Evropskoj uniji od neusklađenih/opasnih proizvoda odnosno agencije za nadzor nad tržištem koje u suštini predstavljaju inspeksijske organe koji provjeravaju da li su proizvodi koji su plasirani na tržište EU u skladu sa zahtjevima predmetnih direktiva odnosno da li su sigurni po krajnje korisnike. Ukoliko se ustanovi da bilo koji proizvod ugrožava zdravlje i sigurnost potrošača u Evropskoj uniji agencija za nadzor nad tržištem u državi članici u kojoj je pronađen proizvod

² Npr. na kućnu bušilicu se odnose direktive o sigurnosti mašina, elektromagnetnoj usklađenosti i niskonaponskoj opremi

³ Moduli za CE označavanje: A: Samo-certificiranje (proizvodi niskog rizika); B: EC ispitivanje tipa; C: usklađenost sa tipom; D: Osiguranje kvaliteta proizvodnje; E: Osiguranje kvaliteta proizvoda; F: Verifikacija proizvoda; G: Verifikacija jedinice; H: Puno osiguranje kvaliteta (proizvodi visokog rizika)

⁴ NANDO-New Approach Notified and Designated Organisations

poduzima adekvatnu mjeru⁵ u ovisnosti od rizika po krajnjeg korisnika. Podaci o opasnom proizvodu nađenom u jednoj državi članici se u najkraćem vremenskom roku šalju svim državama članicama i informacija o opasnom proizvodu se objavljuje u RAPEX⁶ sistemu brzog upozoravanja o opasnim industrijskim proizvodima koji javno dostupan.

Bosna i Hercegovina je 16.06.2008. godine zaključila sa Evropskom unijom Sporazum o stabilizacija i pridruživanju⁷ (SSP) a tzv. Privremeni sporazum⁸ koji predstavlja dio SSP-a regulira trgovinske mjere između BiH i Evropske unije stupio je na snagu 01.07.2008. godine. Cilj ovog sporazuma je uspostavljenje zone slobodne trgovine između BiH i Evropske unije do 2013. godine. Zona slobodne trgovine je uspostavljena osim za neke tzv. «osjetljive» grupe (poljoprivredno/prehrambenih) proizvoda za koje su carine za EU proizvode predmet pregovora. Drugim riječima, za sve industrijske proizvode koji se izvoze ili uvoze u EU ne plaćaju se carinska davanja.

Da bi kompanije iz BiH izvezle proizvode iz neke od ranije navedenih grupa proizvoda u EU moraju postaviti CE znak na proizvode. Tom prilikom moraju ispoštovati odgovarajuće standarde što direktno utiče na konkurentnost njihovih proizvoda na tržištu EU, ali i na tržištu BiH i trećih zemalja. Pored toga, činjenica da proizvod ima postavljen CE znak i da može slobodno da se plasira na tržište Evropske unije direktno utiče i na pozitivnu percepciju drugih kupaca kako iz matične države odnosno BiH tako i onih iz država koje nisu države članice EU, a u koje se proizvodi žele izvoziti.

S obzirom da se Bosna i Hercegovina nalazi na putu pristupanja Evropskoj uniji neophodno je usklađivati zakonodavstvo BiH i Evropske unije. U BiH je određeni broj direktiva Evropske unije koje zahtijevaju postavljanje CE znaka na proizvode preuzet u BiH tehničko zakonodavstvo u formi naredbi i počeo da se primjenjuje, što znači da proizvođači predmetnih proizvoda iz BiH moraju ispuniti iste uslove za plasman ovih proizvoda na tržište Evropske unije kao i na tržište BiH uz napomenu da će se u BiH do punopravnog članstva u EU koristiti "C" znak, slika 1(b), a nakon pristupanja EU "CE" znak kao i u svim drugim članicama EU.

Do sada su u zakonodavstvo BiH preuzete direktive o niskonaponskoj opremi [4], mašinama [5], liftovima [6], elektromagnetnoj kompatibilnosti [7], ličnoj zaštitnoj opremi [9], i počele da se primjenjuju. Institut za akreditiranje Bosne i Hercegovine (BATA) je 21.11.2012. godine potpisao Sporazum o uzajamnom prihvatanju izvještaja o kalibraciji, ispitivanju i inspekciji između potpisnica EA multilateralnog sporazuma i Instituta za akreditiranje Bosne i Hercegovine, što znači da sve ispitne i kalibracione laboratorije kao i certifikacijska i inspekcijiska tijela koja akreditira BATA⁹ imaju validne ispitne rezultate kao i certifikate na cijeloj teritoriji Evropske unije. Na ovaj način se izbjegavaju skupa i vremenski zahtjevna ispitivanja proizvoda u inostranim laboratorijama, a posebno onim u susjednim državama poput Hrvatske i Srbije, a koja su često dovodila kompanije iz BiH u konkurentski nepovoljnu poziciju. Troškovi ocjenjivanja usklađenosti proizvoda su visoki jer nema dovoljno BiH laboratorija koje su osposobljene za sva neophodna ispitivanja, a nekada se

---

⁵ Privremeno zabranjuje uvoz proizvoda dok se usklađenost ne otkloni, zabranjuje plasman proizvoda na tržište EU u cijelost, po potrebi pokreće sudski spor i sl.

⁶ RAPEX- EU sistem brzog upozoravanja koji omogućava brzu razmjenu informacija između država članica i Evropske komisije o mjerama koje su preduzete da se spriječi ili ograniči plasiranje ili korištenje "opasnih" proizvoda po zdravlje i sigurnost potrošača sa izuzetkom hrane, farmaceutskih proizvoda i medicinskih uređaja koji su pokriveni drugim mehanizmima.

⁷ SAP-Stabilisation and Association Agreement

⁸ Interim Agreement

⁹ Akreditirano do 23.03.2013. godine: 30 ispitnih laboratorija, 8 kalibracionih laboratorija, 2 certifikacijska tijela i 10 inspekcijiskih tijela iz Bosne i Hercegovine

namjerno koriste usluge laboratorija iz država članica EU u koje se namjeravaju plasirati proizvodi jer se na taj način lakše dobije povjerenje u predmetne proizvode (npr. TÜV-Njemačka). Rukovodstvo kao i osoblje koje je zaposleno u BiH kompanijama nema dovoljno znanja o tome kako se pripremiti za ispunjavanje zahtjeva predmetnih direktiva tako da je vrlo često potrebno izdvojiti određena finansijska sredstva za usluge konsultanata. Sve ovo dodatno opterećuje kompanije i dodatno utiče na lošije pozicioniranje u smislu konkurentnosti proizvoda.

Institut za standarde Bosne i Hercegovine kontinuirano preuzima EN standarde kao BAS (bosansko-hercegovačke) standarde kroz rad tehničkih komiteta za različite oblasti. Cijene standarda su relativno povoljne, ali se često javlja problem da određeni standardi koji su preuzeti kao BAS standardi nisu prevedeni na bosanski jezik što dodatno otežava primjenu istih, a istovremeno traži dodatna finansijska sredstva i vrijeme da se ovi standardi prevedu na bosanski jezik i budu u cijelosti upotrebljivi za privredne subjekte.

Zanimljiv je primjer kompanija iz Taiwan-a koje su plasirale svoje proizvode na tržište EU iz oblasti mašina te su tom prilikom, u većini slučajeva, morali ispoštovati i zahtjeve direktiva o niskonaponskoj opremi i elektromagnetnoj kompatibilnosti [3]. U ovom istraživanju se navodi da je glavni motiv za postavljenje CE znaka na proizvode neophodnost postavljanja istog da bi se proizvodi mogli plasirati na tržište EU, ali i zahtjevi kupaca. Izvoz ovih proizvoda je značajno porastao nakon postavljanja CE znaka na proizvode a i otkrivene su opasnosti u vezi proizvoda koje prije nisu bile poznate. Sve ovo je pokazalo da su kompanije imale koristi od CE označavanja svojih proizvoda. Vlada je morala obezbijediti povoljnije okruženje da pomogne da unaprijede svoju kompetentnost i konkurentnost na evropskom tržištu.

3. ISKUSTVA KOMPANIJA KOJE SU POSTAVILE CE ZNAK NA PROIZVODE

Kada su u pitanju iskustva kompanija iz Bosne i Hercegovine, moglo bi se reći da su vrlo slična iskustvima kompanija iz Taiwan-a.

Naime, kompanija 1 iz BiH koja se bavi proizvodnjom građevinskih elemenata od drveta (drveni pragovi i sl.) koji spadaju u područje primjene EU direktive o građevinskim proizvodima je provela neophodnu proceduru i postavila CE znak na svoje proizvode da bi nastavila izvoz proizvoda u Evropsku uniju (Austrija). Zahvaljujući postavljenom CE znaku na proizvode uspjela je da obim proizvodnje odnosno izvoza poveća za 30-40% uz napomenu da je pored CE označavanja koje je uvelo red u poslovanje morala da vodi računa da koristi savremene tehnologije i kontinuirano educira zaposlene.

Kompanija 2 iz Bosne i Hercegovine čiji proizvodi spadaju u područje EU direktive o medicinskim napravama za in-vitro dijagnostiku su zadržali tržište jedne od država članica Evropske unije (Španija) i povećali izvoz za 5-10% i u pregovorima su da proizvode plasiraju na druga tržišta država članica Evropske unije. Zahvaljujući tome zaposlili su 3-4 nova zaposlenika i unaprijedili imidž kompanije i na tržištu Bosne i Hercegovine jer potrošači više vjeruju proizvodima sa CE znakom bez obzira što to još uvijek nije zakonska obaveza za ovu vrstu proizvoda na tržištu Bosne i Hercegovine.

Kompanija 3 iz BiH čiji proizvodi se nalaze u području EU direktive o opremi pod pritiskom su zahvaljujući CE znaku počeli plasman proizvoda na tržišta van Evropske unije uz obavezu da usklade svoje proizvode sa zahtjevima tih tržišta. CE znak je bio jasan znak da je ovim proizvodima dozvoljen plasman na tržište EU te da ovi proizvodi zadovoljavaju standarde sigurnosti EU. Dobili su nove poslove u BiH, poboljšali kvalitet proizvodnje s obzirom da su morali ispoštovati strožije standarde i procedure, «otvorili su oči» kako unaprijediti proizvod i kako ići dalje. Konkurentna pozicija im je poboljšana i bilo im je potrebno oko 2 godine da se sve implementira uz mnogo vremena i truda, ali se na kraju isplatilo. Dobili su poslove i u

regionu (Srbija i Makedonija). Da bi ostali konkurentni ulažu mnogo u opremu i ljudske resurse.

Kompanija 4 iz BiH koja se bavi proizvodnjom podnih obloga od drveta je zahvaljujući provedenoj proceduri ocjenjivanja usklađenosti proizvoda odnosno postavljenjem CE znaka na proizvode omogućila plasman svojih proizvoda na tržište Evropske unije odnosno dvije države članice EU (Austrija i Njemačka), a sada postepeno osvaja i tržišta drugih država članica EU odnosno EFTA država. Pored toga shvatili su neophodnost proizvodnje kvalitetnih proizvoda, poboljšali su imidž svojih proizvoda, povećali obim proizvodnje i unaprijedili prodaju proizvoda i na tržištu Bosne i Hercegovine. Od početka su postali svjesni da u Evropskoj uniji «neće niti da razgovaraju sa vama bez CE znaka».

Kompanija 5 iz BiH koja se bavi proizvodnjom građevinske stolarije (vrata) od drveta čiji proizvodi spadaju u područje EU direktive o građevinskim proizvodima su se pripremili za postavljanje CE znaka i pregovaraju o izvozu svojih proizvoda u Evropsku uniju (Austrija i Njemačka). Da bi izvezli proizvode u EU neophodan im je CE znak koji još uvijek nisu postavili jer proizvode pored plasmana na tržište Bosne i Hercegovine izvoze u zemlje regiona (Srbija i Crna Gora) te im CE znak nije potreban niti ga kupci traže.

4. ZAKLJUČAK

Postavljanje CE znaka na određene grupe industrijskih proizvoda je neophodno kako bi se isti plasirali na tržište Evropske unije. S obzirom da CE znak otvara vrata unutrašnjeg tržišta EU, da bi proizvodi bili konkurentni na ovom tržištu moraju biti proizvod savremenih tehnologija i stalnog usavršavanja znanja zaposlenih. Na konkurentnost kompanija direktno utiče i odgovarajuća infrastruktura kvaliteta koja mora biti u cijelosti operativna kako bi kompanije smanjile troškove ocjenjivanja usklađenosti proizvoda i gubljenje vremena na slanje svojih proizvoda na ispitivanja van matične države. Pored toga, funkcionalna infrastruktura kvaliteta obezbijeduje visok nivo zaštite potrošača na domaćem tržištu. Kompanije, koje su analizirane kao primjer u ovom radu su potvrdile da im je CE znak omogućio plasman proizvoda na tržište EU, da su morali ispoštovati strožije standarde i procedure, da su unaprijedili imidž kompanije, najčešće povećali obim proizvodnje i izvoz i dobili šansu da na bazi kvalitetnih proizvoda pregovaraju o plasmanu proizvoda na druga tržišta. Sve navedeno ja znak da su predmetne kompanije značajno unaprijedile konkurentnost kako na tržištu Evropske unije tako i na drugim tržištima uključujući i tržište BiH.

5. LITERATURA

- [1] Guide to the Implementation of Directives based on the New Approach and the Global Approach, European Commission, 2000
- [2] Sasa Presern, Unutrašnje tržište Evropske unije i CE oznaka, Ljubljana, 2003
- [3] The Effect of Implementing European Union Safety Standards on the Machine Product Industry in Taiwan, International Journal of Management Vol. 22 No. 4 December 2005.
- [4] Naredba o električnoj opremi namijenjenoj za upotrebu unutar određenih naponskih granica-SL BiH 98/2009, primjenjuje se od 29.12.2011.
- [5] Naredba o sigurnosti mašina-SL BiH 04/2010, primjenjuje se od 27.01.2012.
- [6] Naredba o sigurnosti liftova SLG 44/2010, primjenjuje se od 08.06.2012.
- [7] Naredba o elektromagnetnoj kompatibilnosti 41/2010, primjenjuje se od 26.05.2012.
- [8] Naredba o ličnoj zaštitnoj opremi SLG BiH 75/10, primjenjuje se od 21.09.2012.